

Mytene om grunnloven

■ Det er en myte at det norske demokratiet hviler trygt på Grunnloven fra 1814. I virkeligheten beskytter ikke grunnloven sentrale politiske rettigheter som forenings-, forsamlings- og demonstrasjonsfriheten, eller streikeretten. Den inneholder ikke en gang et forbud mot straff i form av tortur.

■ Derimot gir grunnloven stortingsflertallet stor politisk handlingsfrihet, på godt og vondt. – Og i den praktiske politikken beskytter Norge menneskerettighetene i langt større grad enn det som følger av grunnloven. La oss håpe det fortsetter slik, sier grunnlovsforskerne Eivind Smith og Bjørn Erik Rasch.

Side 6-7

Løvene utenfor Stortinget vokter det norske demokratiet og den stolte norske grunnloven – som likner mer på en liten pusekatt.

Matematikken er eldre enn grekerne

– Pythagoras og grekerne har fått ufortjent mye av æren for å ha oppfunnet den klassiske matematikken. Mange av ideene deres kan føres tilbake til anonyme mesopotamiske matematikere, forteller professor Jöran Friberg (bildet). Bevisene finnes blant annet på små leirtavler i Schøyen-samlingen, som inneholder noen av de eldste matematiske skriftene som er kjent i hele verden.

Side 4-5

SHS blir til Senter for grunnforskning

Senter for høyere studier (SHS) fyller 10 år i 2002, og markerer jubileet blant annet ved å skifte navn til Senter for grunnforskning ved Det Norske Videnskaps-Akademi. Årsaken er til dels at det opprinnelige navnet har skapt risiko for misforståelser, fordi personer særlig utenfor forskningssystemet lett kunne danne seg feilaktige forestillinger om institusjonens karakter.

Betegnelsen «høyere studier» kan skape assosiasjoner i retning av «høyskole», og Senter for grunnforskning er et mer presist og beskrivende navn. Det nye navnet skal ikke levne tvil om at senteret er en institusjon for fremragende forskning, om enn med en annen organisasjonsform enn de sentrene for fremragende forskning som vil bli etablert i løpet av 2002. Det engelske navnet Centre for Advanced Study blir ikke endret.

Matematisk vekst i Abels fotspor

Niels Henrik Abel er ett av de største matematiske genier verden har fostret, og årets 200-års-jubileum brukes til å markere hans innsats. Det er ikke fullt så godt kjent at det grodde friskt i sporene etter Abel.

– Du skal ikke åpne mange lærebøker i avansert matematikk før du støter på Axel Thues teorem, Sophus Lies grupper eller Ludwig Sylows teorier. Norge som nasjon var overrepresentert med fremragende matematikere på slutten av 1800-tallet, forteller Geir Ellingsrud, som er professor i matematikk ved UiO og deltaker i årets forskningsgruppe i matematikk ved SHS.

– Også Axel Thue, Thoralf Skolem, Viggo Brun, Ernst Selmer, Wilhelm Ljunggren og ikke minst Selberg har gitt viktige bidrag til tallteoriens gullalder, forteller Ellingsrud.

En systematisk oppbygging

Professor Jens Erik Fenstad ved Matematisk institutt ved UiO er enig i at Norge har fostret uvanlig mange fremragende matematikere. – På begge sider av 1900-tallet hadde vi mange matematikere som var med helt i toppen i det internasjonale forskerlauget, men på den annen side hadde vi ingen profesjon rundt dem hjemme. Det store skiftet skjedde etter annen verdenskrig, da det ble startet en mer systematisk oppbygging. I dag har vi kanskje ikke mange forskere i den internasjonale fronten, men til gjengjeld har vi fått en bred profesjon med nedslagsfelt i mange områder av det norske samfunnet: Jeg kan nevne matematisk modellering, olje- og telekomindustrien, Statistisk sentralbyrå, økonomene, meteorologi, og til og med dagens språkforskning er preget av denne brede satsingen, mener Fenstad.

Peter Ludvig Meidell Sylow (1832-1918)

Ludvig Sylow tok reallærereksamen i 1856 og ble elev av Ole Jacob Broch, som satte ham i gang med Abels arbeider. Sylow ble svært opptatt av et ufullstendig Abel-manuskript om lik-

ningsteorien, og dokumenterte etter hvert at Abel hadde løst problemet fullstendig men ikke rullet å skrive det ut.

Sylow arbeidet mye med fortolkninger og forbedringer av Abels arbeider, og var opptatt av elliptiske funksjoner og likningsteorier. Men det var først og fremst en publikasjon fra 1872, med beskrivelse av de tre Sylow-teoremene innen gruppeteorien, som gjorde ham uødelig.

Sylow ble aldri tilsatt ved universitetet i Kristiania, men forble overlærer i Fredrikshald (Halden) i 40 år fra 1858. Han fikk permisjon til en studiereise til Paris og Berlin i 1861, til et vikariat for Broch i 1862-3, og til å redigere Abels verker i samarbeid med Sophus Lie i 1873-77. I 1894 ble han æresdoktor ved Københavns universitet, og i 1898 utnevnte Stortinget ham til ekstraordinær professor med en gasje på 3000 kr. året istedenfor overlærerpensjonen.

Da den berømte franske matematikeren Camille Jordan besøkte Kristiania i 1872, benyttet han anledningen til å diskutere Sylows gruppeteoremer med opphavsmannen under en utflukt til Frognersæteren. Sylow gjorde så sterkt inntrykk på Jordan at franskmannen skrev og postla flere brev, med stadig nye tanker om hva teoremene kunne brukes til, i løpet av de fire-fem dagene det tok ham å reise tilbake til Paris.

Marius Sophus Lie (1842-1899)

Sophus Lie utviklet originale og nyskapende teorier for transformasjoner av geometriske objekter (linjer, kuleflater etc), og for integrasjon av ordinære og partielle differensiallikninger.

Han ble utnevnt til ekstraordinær professor i Oslo 1872, og i 1886 ble han professor i

Leipzig som den berømte matematikeren Felix Kleins etterfølger. Utgangspunkt for Lies arbeider var hans og Kleins ide om at geometri og analyse burde bygges opp omkring gruppebegrepet, slik Galois hadde bygget opp teorien for algebraiske likninger. Lie studerte differensiallikninger ut fra dette synspunktet, og bygget opp en generell teori for «transformasjonsgrupper», det som etterpå er kalt Lie-grupper. De er til denne dag et sentralt objekt for matematisk forskning, og et sentralt hjelpemiddel i teoretisk fysikk.

I 1890-årene var han mye syk, og han fikk problemer med samarbeidet i Leipzig. Bjørnstjerne Bjørnson tok initiativ til å få opprettet et professorat for ham i Oslo, og i 1898 flyttet han hjem. Men han var da alvorlig syk av pernisøs anemi og døde tidlig i 1899.

Axel Thue (1863 – 1922)

Axel Thue arbeidet med tallteori, logikk, geometri og mekanikk. Han er mest kjent for sine arbeider om aritmetiske egenskaper ved algebraiske tall, og satser om

(u)lösbarhet av diofantiske likninger, dvs likninger hvor svaret er et helt tall. Han er også berømt for sitt pionerarbeide om det han kalte «Zeichenreihen» eller «ordproblemer».

Thue ble kjent for å gå sine egne veier, og foretrakk å utvikle egne ideer framfor å sette seg inn i andres arbeider. Han ble overlærer ved Trondhjems Tekniske Lærestanstalt i 1894, og professor i anvendt matematikk i Oslo i 1903.

Ifølge matematikeren Elling Bolt Holst reformerte Thue de mekaniske forelesningene fra grunnen av. Det sies at han diktet sine forelesninger, stoppet ved timens slutt ved nærmeste komma, og fortsatte neste gang fra dette.

Thoralf Albert Skolem (1887 – 1963)

Thoralf Skolem publiserte hele 177 avhandlinger i løpet av sin lange karriere. De viktigste arbeidene hans ble gjort innenfor logikk og diofantiske likninger.

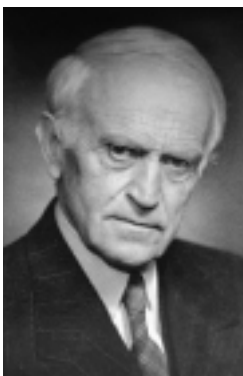

Skolem tok doktorgraden i 1926 på et arbeid om heltallige løsninger av visse algebraiske likninger og ulikheter. Så var han forsker ved Christian Michelsens Institutt i Bergen 1930-38, deretter professor i Oslo. Etter nådd aldersgrense i 1957 var han et par år gjesteprofessor ved Notre Dame University i USA.

Arbeidene hans i logikk ble banebrytende (bl. a. «Skolem-Løwenheims sats»), og hans resultater om diofantiske likninger og «Skolem-Nöthers sats» i algebraen er også fremragende. Innsatsen førte bla til at Skolem fikk i oppdrag å skrive om diofantiske likninger i det tyske Springer-forlagets serie *Ergebnisse der Mathematik*, og sammen med Viggo Brun redigerte han annet opplag av Eugen Netto's *Lehrbuch der Kombinatorik*.

Viggo Brun (1885 – 1978)

Viggo Brun er mest kjent for sitt arbeid med primtallsteori, men gjorde også en stor innsats innen kjedebrokker, generaliseringer og kombinatorikk. Han utviklet blant annet en berømt såldmetode, som han senere brukte til å utvikle to

tallteoretiske hypoteser som tidligere var vurdert som ubeveligelige. Den ene hypotesen var formulert av Goldbach og gikk ut på at ethvert like tall kan skrives som en sum av to odde primtall.

Såldmetoden er videreført bl. a. av Gelfond i Moskva og Atle Selberg i Princeton, og har vist seg meget slagkraftig. Brun interesserte seg også for matematikkens historie, og i 1952 fant han det tapte manuskriptet til Abels Paris-avhandling i et bibliotek i Firenze.

Han ble utnevnt til professor ved Norges Tekniske Høgskole i Trondheim i 1924, og i 1945 flyttet han til Oslo hvor han virket til pensjonsalderen i 1955. Han var faglig aktiv til han var fylt 90 år.

En av verdens fremste tallteoretikere

Atle Selberg (1917–) betraktes som en av verdens fremste tallteoretikere gjennom tidene. Hans mest berømte arbeid er utformingen av Selbergs sporformel. Selbergs doktorgrad fra 1943 med utdypinger av den såkalte Riemanns zeta-funksjon ble stående i minst 30 år som det ypperste arbeidet innen sitt felt.

Selberg tok doktorgraden ved Universitetet i Oslo og ble forskningsstipendiat i 1942. I 1947 giftet han seg og flyttet til USA for å studere ved det berømte Institute for Advanced Study i Princeton. Der ble han utnevnt til professor i 1951.

Selberg er også berømt for sitt elementære bevis av primtallsteoremet, med en generalisering til primtall i en tilfeldig aritmetisk rekke. Da Selbergs samlede avhandlinger ble publisert i 1989 og 1991, var kritikerne enige om at forfatteren er en levende klassiker som har øvd vesentlig innflytelse på sitt fag i mer enn 50 år.

Kilder:
Bent Birkeland: Matematikklærerne ved Universitetet i Oslo
Jens Erik Fenstad: Thoralf Albert Skolem – A biographical sketch

Matematikken er eldre enn grekerne

Dagens skoletrette ungdom kan trøste seg med at det var mye verre i Mesopotamia for 3000 år siden. – Da var det virkelig tøffe tak, forteller matematikkprofessor Jöran Friberg. Han kan også dokumentere at Pythagoras og grekerne har fått ufortjent mye av æren for å ha oppfunnet den klassiske matematikken.

Professor Friberg er en av kanskje fire-fem forskere i hele verden som kan lese og forstå gammelbabylonske matematiske tekster. Det har tatt mange år å lære kunsten, men nå gir studiene ham – og oss – et enestående innblikk i dagliglivet i oldtidens Mesopotamia. Dokumentsamleren Martin Schøyen har gitt forskerne ca 300 tidligere

ukjente matematiske tekster å studere, og de fleste er gammelbabylonske leirtavler fra perioden 1900-1600 f.Kr.

– De klassiske arbeidene i babylonsk matematikk ble publisert av Otto Neugebauer mellom 1935 og 1945. Schøyen-samlingen inneholder nesten like mange matematiske kileskriftstekster som hele Neugebauers verk, og det er helt enestående at en så stor samling blir gjort tilgjengelig, sier Friberg.

Om lag halvparten av de matematiske tekstene i Schøyen-samlingen er enkle multiplikasjonstabeller, men den andre halvparten gir en fin oversikt over skoleforholdene for ca. 3000 år siden i det som i dag tilsvare Irak. – Morsmålet i regionen var akkadisk, som var et semitisk språk. Men skoleungdommen måtte

– *Schøyen-samlingen inneholder nesten like mange leirtavletekster som de klassiske verkene fra 1935-45 til sammen.*

Det er helt enestående at en så stor samling blir gjort tilgjengelig for forskerne, sier Jöran Friberg. (Foto: Bjarne Røsjø)

En avtale fra andre enden av skalaen: Denne kobberplaten dokumenterer betingelsene rundt huner-kongen Toramanas donasjon av en stupa til en buddhistisk munkeforsamling. (Foto: SHS)

«Kvinne byttes i kvinne»

Suhapriya må ha vært litt av et kvinnfolk, ifølge en handelskontrakt som nylig ble funnet i Schøyen-samlingen. For ca 1800 år siden ble nemlig herrene Lyimkeya og Rutraya enige om en byttehandel: Lyimkeya gir fra seg Suhapriya i bytte mot en annen kvinne – og en hest. Og hesten var et svært verdifullt dyr på den tiden.

– Lyimkeya og Rutraya satte opp en nokså detaljert kontrakt, og det tyder på at dette må ha vært en viktig handel. Her står det for eksempel at Lyimkeya må skaffe til veie en annen kvinne som kompensasjon hvis han bryter kontrakten. Og hvis Rutraya bryter kontrakten, må han skaffe en annen kvinne – og en annen hest! Bråkmakeren risikerer uansett 70 stokkeslag, forteller professor Jens Braarvig.

Den 1800 år gamle kontrakten stammer antakelig fra et sted i det området som i dag utgjør Pakistan og Nord-India, og er skrevet på den sene sanskrit-dialekten gandari. Skrifttypen heter kharoshti, og «skjøtet» er en liten treplanke med lokk på. Klenodiet tilhører den delen av Martin Schøyens dokumentsamling som ble fraktet ut av Bamiyan-området i Afghanistan for femseks år siden. – De afghanske

også lære seg sumerisk, som på en måte var datidens latin, forteller Friberg.

Kompliserte systemer

– Men det første de måtte lære seg på skolen var kileskrift, som var så komplisert at de måtte bruke flere år på studiet. Samtidig lærte de en matematikk som var helt annerledes enn vår og basert på grunntallet 60 – i motsetning til vårt system med grunntallet 10. De måtte også lære seg et komplisert målesystem som likner på det angelsaksiske med fot og tommer, og så måtte de lære seg å regne med de ulike måleenhetene ved hjelp av omfattende tabeller, forteller Friberg.

Sekstittalsystemet (seksagesimalsystemet) er for øvrig ikke ukjent i våre dager: Det er fortsatt 60 sekunder i et minutt og 60 sekunder i en time. – Systemet var svært komplisert, men til gjengjeld kunne man skrive store tall med få sifre. Det var nok en fordel, for de skrev jo på leirtavler.

Du kan sammenlikne et moderne A4-ark med en leirtavle som veier 2-3 kilo, så da sier det seg selv at de brukte liten skrift og skrev

svært kompakt. Det hører kanskje med til historien at man ikke ble så gamle på den tiden, så de slapp vårt problem med langsynthet hos eldre mennesker, tilføyer han.

Matematikken er eldre enn grekerne

Leirtavlene i Schøyen-samlingen er blant de eldste matematiske skrifterne som er kjent i hele verden, men det er ikke snakk om matematikkens barndom. – Matematikken ble utviklet før skriften ble oppfunnet ca 3300 f. Kr., fastslår Friberg.

Ifølge Friberg er det en misforståelse at den klassiske greske matematikken oppstod på mirakuløst vis omkring 500 f. Kr., oppfunnet av Pythagoras og et fåtall andre kjente matematikere. – Den klassiske greske matematikken er isteden en mer eller mindre direkte fortsettelse av ideer som kan videreføres til anonyme mesopotamiske matematikere fra de to foregående årtusenene. De babylonske matematikerne kunne løse kvadratiske likninger på en enkel måte med en geometrisk metode, de kunne regne ut overflaten av sigder og andre kompliserte figurer, og de var i det hele tatt pionerer innen geometri og tallteori, fastslår Friberg.

Jöran Friberg er professor emeritus i matematikk ved Chalmers tekniska högskola i Göteborg og har hatt mesopotamisk matematikk som forskningsområde siden slutten på 1970-tallet. For tiden jobber han med tolkning og publisering av et stort antall nye matematiske kileskriftstekster fra Martin Schøyens store dokumentsamling ved Nasjonalbiblioteket i Oslo.

og hest»

dokumentene i Schøyen-samlingen inneholder veldig mange religiøse eller filosofiske tekster, og derfor er det ekstra interessant å finne slike tekster som dette. Hun som ble byttet bort sammen med hesten het for øvrig Cogaroe. Det er ikke bare i våre dager det har vært vanskelig å være kvinne i Afghanistan, konstaterer Braarvig.

Schøyen-samlingen inneholder også andre kontrakter eller avtaler, om enn av en annen karakter. En 1500 år gammel kobberplate på ca 50 x 25 cm dokumenterer for eksempel at kong Toramana i hunderdynastiet har donert en hel stupa (en kuppelformet kultusbygning) til en buddhistisk munkeforsamling et sted i området Afghanistan/Pakistan. – Dette

Professor Jens Braarvig sperret øynene opp da han fant dette dokumentet midt inne i en samling religiøse tekster: En 1800 år gammel kontrakt som spesifiserer hvordan kvinnen Rutraya skal byttes mot kvinnen Cogaroe – og en hest. (Foto: Bjarne Røsjo)

sier en god del om toleransen mellom ulike folkegrupper og

religioner på den tiden, understreker Braarvig.

Jens Braarvig er professor i religionshistorie ved Institutt for kulturstudier ved UiO og leder SHS-gruppen «Buddhistiske manuskripter i Schøyen-samlingen».

Norges grunnlov – et myteomspunnet symbol

Si «Grunnloven» til en gjennomsnittsnordmann, og vedkommende assosierer straks til 17. mai, fedrene på Eidsvoll, flagget, og at Norge er et av verdens beste og mest demokratiske land. – Men i virkeligheten har menneskerettighetene forholdsvis dårlig feste i grunnloven, forteller statsviteren Bjørn Erik Rasch og juristen Eivind Smith.

De to professorene har vurdert den norske grunnloven i lys av grunnlovene i mange andre europeiske land, og setter nå fingeren på en rekke ting som fortjener oppmerksomhet. Vi omgir oss nemlig med en rekke myter om grunnloven, viser det seg.

– Da Gudmund Hernes deltok i den forrige maktutredningen, lenge før han ble statsråd, uttalte han at grunnloven er det siste dokumentet som bør leses hvis en vil vite hvordan det politisk-økonomiske systemet i vårt land fungerer. Hvis vi ser på grunnloven som lærebok i hvordan staten styres, hadde han mye rett. Vurderingen må bli en annen hvis vi tenker på grunnloven som en samling av rettsregler om hvordan staten skal eller kan styres. Men også som norm har grunnloven mistet mye av sin praktiske betydning. Hvis du er fornøyd med en grunnlov som ikke betyr noe særlig i samfunnet, er altså den norske grunnloven ganske god! sier Smith, som er professor ved Institutt for offentlig rett ved UiO og leder for SHS-forskningsgruppen «Konstitusjonen som rettslig norm».

– Det har historiske årsaker at den norske grunnloven har utviklet seg til et slags nasjonalsymbol mer enn et praktisk redskap i samfunnsutviklingen. De fleste i Norge tror for eksempel at vi aldri risikerer å bli truet av diktatoriske politikere som kan tenke seg å undergrave mindretallets rettigheter, og da er

– En av mytene om grunnloven er at den er så vanskelig å endre, men i virkeligheten har den vært endret over 200 ganger siden 1814. En ulempe med en slik myte er at den inviterer til svært «kreativ» tolkning, sier professorene Bjørn Erik Rasch (t.v.) og Eivind Smith.

det kanskje ikke så farlig om rettighetene er beskyttet i grunnloven. Dette er en slags naivisme vi kan tillate oss pga vår fredelige historie. Men vi skal ikke reise langt for å finne land med et annet syn, tilføyer Rasch. Han er professor ved UiOs Institutt for statsvitenskap og har spesiell interesse for politisk teori, demokratiteori og vitenskapsfilosofi.

En strøm av grunnlovsendringer

Norge har den suverent eldste grunnloven i Nord-Europa: Danskene vedtok en ny grunnlov i 1953, Island og Sverige har grunnlover fra henholdsvis 1943 og 1974, Finland fikk ny grunnlov i 2000, og de baltiske statene satte i gang store prosesser i forbindelse med oppløsningen av Sovjet-

unionen på 1990-tallet.

Smith og Rasch oppfatter det som et problem at den norske grunnloven nesten aldri diskuteres i den politiske debatten. – Vår oppgave som forskere er ikke å argumentere for en gjennomgripende grunnlovsreform, men å påpeke muligheter og problemer. Vi har blant annet påpekt at det slett ikke er så vanskelig å endre den norske grunnloven, til tross for at myten sier det motsatte. Det viser seg da også at grunnloven er blitt endret i alle stortingsperioder unntatt én i det forrige århundret. Til sammen har det vært over 200 endringer etter 1814, noe som er mye sammenlignet med mange andre land. Det kommer en jevn strøm av endringer hele tiden, mens for eksempel Tyskland og mange andre land har en tendens

til å endre grunnloven bare i perioder, kommenterer Rasch.

Grunnloven kan være et redskap

– På den annen side er mange av endringene lite viktige – hovedstrukturen er i behold. I det hele tatt er det et problem i den norske politiske virkeligheten at man nesten ikke snakker om hva vi vil med grunnloven. Hvis man har en grunnlov som ikke blir tatt på alvor, har man samtidig gitt fra seg et redskap for politisk handling, kommenterer Smith.

Både jurister og statsvitere er stort sett enige om at grunnloven forteller hvordan statsmaskineriet skal bygges opp, hvilke organer som skal finnes på øverste nivå i en stat, og hvilken kompetanse organene skal ha. – En annen og kanskje viktigere side er at grunnloven kan bidra til å beskytte en del grunnleggende rettigheter og verdier, og at den til en viss grad kan binde statsmakten og for eksempel forhindre at knappe politiske flertall gjennomfører vedtak som går ut over mindretallets rettigheter. De aller fleste europeiske land som har revidert grunnlovene etter annen verdenskrig er enige om disse prinsippene, sier Rasch.

– I Norge har vi snarere en tendens til å se på grunnloven som en museums-gjenstand eller et symbol, og det vil antakelig overraske mange at den i liten grad regulerer og beskytter menneskerettighetene, tilføyer Smith.

Norge er med andre ord et grunnlovsmessig annerledesland, og det kan fra tid til annen gi pussige utslag. – Etter Sovjetunionens oppløsning var mange norske miljøer opptatt av å fortelle Øst-Europa hvordan de burde innrette seg når det gjaldt ytringsfriheten, domstolenes

uavhengighet og andre grunnleggende emner. Da varte det ikke så lenge før

de ble spurt om hvordan dette var håndtert i Norge. Svaret var nødvendigvis at den norske grunnloven ikke er særlig god på mange områder av sentral betydning for vårt demokrati. Dette har vært med på å utløse de utredninger vi har hatt de siste årene om blant annet ytringsfriheten og om forholdet mellom domstolene og justisdepartementet, sier Smith.

Fire tegn på gjennomslagskraft

Eivind Smith peker på fire-fem faktorer som kan avgjøre om en grunnlov får en sterk stilling, eller om den vil svekkes og forfalle. – Grunnlovens alder er en faktor: Man kan for eksempel tenke seg at en gammel grunnlov forstenes i positiv betydning, men det kan også tenkes at statsmaktene med tiden føler seg stadig mer fri i forhold til grunnlovens ordlyd. Man kan også tenke seg at en grunnlov som er vanskelig å endre, i større grad blir gjenstand for kreative omtolkninger. En tredje faktor går på systemet for å sikre at grunnloven blir respektert: En grunnlov som ikke bare er et politisk dokument, men som også kan voktes av uavhengige instanser, står sterkere enn grunnlover der nasjonalforsamlingen har det siste ordet. I tillegg er det interessant å se på om det finnes ordninger for uavhengig forhåndskontroll av lover før de blir vedtatt. I tilfellet Norge har vi i prinsippet domstolskontroll med lovgivning, men i praksis er det stort sett Stortinget som har det siste ordet. Når det gjelder forhåndskontroll, nøyer vi oss tradisjonelt med departementsavdelinger, påpeker Smith.

– Alt i alt kommer ikke den norske grunnloven ut av disse vurderingene med veldig stor gjennomslagskraft. Men dette synet må selsvagt nyanseres, for på flere områder er grunnloven nærmest udiskutabel. Jeg har for eksempel aldri hørt noen si at vi kan ignorere bestemmelsen om at det skal være fire stortingsmandater fra Finnmark! tilføyer han.

Den norske grunnloven beskytter ikke sentrale politiske rettigheter som foreningsfriheten, forsamlingsfriheten, demonstrasjonsfriheten eller streikeretten. Det gjør ikke løvene foran Stortinget heller.

Myter har ofte en skyggeside, og myten om at det er vanskelig å endre grunnloven innbyr til kreative tolkninger. – Ett fascinerende eksempel gjelder Norges forhold til traktaten om den kommende internasjonale krigsforbryterdomstolen. Traktaten setter forbud mot å gi statsjefer særlig immunitet, og sånn må det nødvendigvis være. Men dette kolliderer jo med grunnlovens bestemmelser om at kongen har immunitet og at statsråder bare kan stilles for riksrett. Dette problemet har departementene løst med et pennestøk ved å si at grunnloven må tolkes «i lys av vår tid»! I dette tilfellet ville det ikke vært vanskelig å endre grunnloven – ingen i Stortinget var imot traktaten, ingen ville stemt imot en grunnlovsendring, og forsinkelsen ville ha vært beskjeden, sier Smith.

Politisk handlefrihet

– Alt dette blir i praksis snakk om å vurdere et balanseforhold. De fleste i dagens politiske miljø finner seg godt til rette med en grunnlovsfortolkning som går veldig langt i retning av politisk handlefrihet. Men kanskje politikerne på venstresiden, som i dag setter stor pris på flertallets handlefrihet, burde tenke litt over om de ville ønske like stor handlefrihet for en regjering basert på et rent flertall for Fremskrittspartiet? spør Rasch.

– Grunnloven vår beskytter for eksempel ikke sentrale politiske rettigheter som foreningsfriheten, forsamlingsfriheten, demonstrasjonsfriheten eller streikeretten. Den inneholder ikke en gang et forbud mot straff i form av tortur – bare mot tortur som middel til å fremtvinge tilståelse! Holdningen er at de fleste av oss ikke kan tenke oss å bruke tortur, og da trenger vi heller ikke noe forbud. En slik holdning til grunnlovens mulige funksjon som politisk redskap fortjener iallfall debatt, tilføyer Smith. – Men for all del: Vi må ikke glemme at Norge i praksis beskytter menneskerettighetene i langt større grad enn det som følger av grunnloven. La oss håpe at det fortsetter på den måten!

Konstitusjonen som (rettslig) norm
Forskningsgruppen arbeider med konstitusjoner/grunnlover, deres normative karakter og gjennomslagskraft i samfunnet. Se også om-tale i SHS Informasjonsblad nr 2 2001.

Rokkan-prisen til Huseby og Aalberg

Forskerne Beate Huseby og Toril Aalberg ble i januar tildelt Stein Rokkan-prisen for sine avhandlinger i statsvitenskap ved NTNU. Huseby og Aalberg var begge medlemmer av forskningsgruppen «Grunnlaget for offentlig opinion» som professor Ola Listhaug ledet ved SHS i 1997-98. Mye av arbeidet med

avhandlingene ble utført i denne perioden.

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) i Bergen opprettet prisen i 1981 for å markere fremragende forskningsbidrag basert på data formidlet av NSD. Prisen er til minne om Stein Rokkan (1921-1979), en pioner og lederskikkelse i norsk og interna-

sjonal statsvitenskap som blant annet var president i International Political Science Association. Både Huseby og Aalberg var hovedsakelig tilknyttet Institutt for sosiologi og statsvitenskap ved NTNU da arbeidene ble utført.

Senter for høyere studier

Senter for høyere studier (SHS) er en frittstående stiftelse med styre oppnevnt av Det Norske Videnskaps-Akademi (DNVA) og Universitets- og høyskolerådet. Fremstående forskere fra inn- og utland inviteres til ett års forskningsopphold i senterets lokaler i sokkel- og loftsetasjen i Vitenskapsakademiets villa på Drammensveien i Oslo.

Virksomheten er hvert år organisert i tre forskningsgrupper, hver på seks til ti medlemmer. Hver gruppe planlegges og organiseres innenfor et samlendende tema og ledes av en eller flere fremstående forskere.

Gruppene blir valgt fra hvert av de tre følgende fagområder:

- Humaniora
- Samfunnsvitenskap/jus
- Naturvitenskap/matematikk

SHS er en ren grunnforskningsinstitusjon der deltakerne ikke har andre forpliktelser enn egen forskning. Senteret har tre fast ansatte i administrasjonen og ble offisielt åpnet 1. september 1992.

Styret ved SHS

Professor Aanund Hylland (leder)
Professor Jan Fridthjof Bernt (nestleder)
Fylkesmann Ann-Kristin Olsen
Professor Kathrine Skretting
Professor Bjørn Tysdahl
Professor Tore O. Vorren
Generalsekretær Reidun Sirevåg
(observatør DNVA)

Senter for høyere studier

ved Det Norske Videnskaps-Akademi
Vitenskapelig leder/ansvarlig redaktør:
Ole-Jørgen Skog
Kontorsjef: Unn Haaheim Hagen
Drammensveien 78, 0271 Oslo
Telefon: 22 12 25 00
Telefaks: 22 12 25 01
Epost: shs@shs.uio.no
Internett: <http://www.shs.uio.no>

SHS Informasjonsblad

Redaktør: Bjørn Røsjø, Faktotum AS
Layout: Håvard Simonsen, Faktotum AS
Trykk: Grafisk Senter Grøset AS, Oslo
Oppslag: 8500 (norsk), 1000 (engelsk)

SHS Informasjonsblad kommer ut to ganger i året og skal informere om aktivitetene ved senteret, samt skape tettere kontakt mellom forskningsmiljøene. Gjenbruk av bladets artikler er kun tillatt etter avtale med redaktøren.

Schøyen-samlingen:

En kulturpolitisk utfordring

Martin Schøyens unike dokumentsamling er verdsatt til ca 850 millioner kroner og tiltrekker seg forskere fra hele verden. Samtidig er samlingen blitt en stor utfordring for norske kulturpolitikere, fordi Schøyen ønsker å selge samlingen. Men hvem eier egentlig kulturen?

Det finnes ingen juridisk tvil om at Martin Schøyen eier samlingen og har ervervet innholdet på lovlig vis. Spørsmålet om kulturelt eierskap er blitt aktuelt fordi Schøyen vurderer å selge samlingen, og permittert nasjonalbibliotekar Bendik Rugaas er blant dem som ønsker å gjøre samlingen til en del av det nye norske nasjonalbiblioteket. Rugaas er for tiden generaldirektør i Europarådet, men skal tilbake til Nasjonalbiblioteket i 2003.

Rugaas tok til orde for et norsk statlig oppkjøp av Schøyen-samlingen under et debattmøte med tittelen «Hvem eier kulturen?» på Universitetsbiblioteket i Oslo 18. mars.

Debatten viste for øvrig at det er mange meninger om hva som bør skje med samlingen. Det var atskillig enklere å bli enige om at Schøyen har gjort en verdifull kulturhistorisk innsats ved å samle kulturelle merkesteiner fra hele verdens skriftkultur over en periode på 5-6000 år.

Den vanskelige eiendomsretten

Ifølge professor Jens Braarvig berører spørsmålet om eiendomsrett til kulturskatter flere dimensjoner: Bør kulturskatter eies av privatpersoner eller offentlige institusjoner? Er kulturskattene nasjonale klenodier eller deler av menneskehetens globale kulturarv? – Statlige institusjoner har i prinsippet større kontinuitet enn privatpersoner, men statlig eierskap er ingen garanti for at verdier blir forvaltet på en god måte. Det viktigste poenget er etter min mening at de historiske merkesteinene blir gjort tilgjengelig for forskerne og allmennheten, og i det perspektivet har Schøyen gjort en stor innsats, mente Braarvig.

Den heteste debatten om eierskap knytter seg til de opptil 2000 år gamle «Buddhismens Dødehavsruller», som ble fraktet ut av Afgha-

Martin Schøyen (t.v.) eier en dokumentsamling som representerer en utfordring for norsk museums- og biblioteksvesen. Museumsdirektør Egil Mikkelsen er blant dem som er glade for at samlingen eksisterer.

nistan før Taliban-myndighetene ødela de berømte Buddha-statuene i Bamiyan. Flere debattanter, blant dem riksarkivar John Herstad, gikk inn for en tilbakeføring til Afghanistan når tiden er moden. – Norge kan ikke være bekjent av å støtte et internasjonalt kapitalistisk system som tapper fattige nasjoner for kulturskatter. Hvis staten skal kjøpe denne samlingen, må forutsetningen være at den skal tilbakeføres til opprinnelseslandet eller UNESCO, mente Herstad.

Norge har flere buddhister

Herstad ble imøtegått av blant annet museumsdirektør Egil Mikkelsen ved Universitetet i Oslos kulturhistoriske museer, som påpekte at det er nokså meningsløst å snakke om Afghanistan som et opprinnelsesland i denne sammenhengen. – Den afghanske delen av Schøyen-samlingen ble riktignok funnet i Afghanistan, men det er ikke der gjenstandene kommer fra. Det finnes knapt buddhister i dagens Afghanistan, men i Norge teller de faktisk 15 000, påpekte Braarvig.